

17. Ю. В. Легун Магдебурзьке право Вінниці До 380-річчя з часу надання (1640) //Знаменні і пам'ятні дати Вінниччини 2020 року: хронол. довід. / Упр. культури і мистецтв Вінниц. облдержадмін., Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва; уклад.: О. Ю. Антонюк, Г. М. Авраменко; ред. С. В. Лавренюк; відп. за вип. Л. Б. Сеник. – Вінниця, 2019. – 208 с.
18. Мельничук І. Магдебурзьке право на Вінниччині. //Наукові записки ВДПУ ім.М.Коцюбинського. Історія. Вип. 6. В.. 2003. С. 122-125.
19. Михайловський В. Еластична спільнота.К., 2012. 450 с.
20. Отамановський В.Д. Вінниця у 14-16 століттях. Вінниця, 1993. 464с.
21. Петров Н. И. Подолия. Историческое описание. Спб, 1891. С.2
22. Роговий О. Липовець на Брацлавщині: шлях до магдебургії / Міста і містечка Поділля від доби Середньовіччя до початку ХХ ст.: матеріали наук.-кр. конф. 24-25 вересня 2015 р. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2016. 196-199 с.
23. Роговий О. Як Айсин став містом і Липівцем // газ.»Нове життя», 23 вересня 1995 р.
24. Роговий О. Липовецький район. Паспорт-альбом території. Липовець, 2000. 32 с.
25. Руська (Волинська) метрика. К., 2002. 984 с.
26. Сkochилис І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії ХVII-ХVIII століть: Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія. Том 2: Протоколи генеральних візитацій. Львів, видавництво Українського католицького університету, 2004. 512 с.
27. Тамтура А., Коваль О. Історія Тиврівщини.Вінниця, 2012.
28. Zrodla dziejowe. Т.XXI. W., 1894.
29. Українська ВІКІМЕДІЯ.
30. Інтернет-сайти про магдебурзьке право
31. (gvizdivtsi.org.ua),
32. (http://ru.calameo.com/read/00521094199420d23aad3 та ін).
33. Категорія: Міста магдебургського права. 34.
34. Магдебургское право украинских городов. Часть 2. Населені пункти України, яким надано магдебурзьке право

Зінченко Арсен

МІСЬКИЙ КРАЄВИД ВІННИЦІ ХVIII СТ.

Вінницький міський краєвид формувався в основному в складних історичних обставинах XIV – XVIII ст. як взаємопов'язаний комплекс природного ландшафту над річкою Бог (Південний Буг) зі скелястими виступами лівого берега, високими пагорбами правого берега, Замкового острова, кількох видовжених островів, розташованих вище і нижче згаданого острова, прилеглої до річки Віннички низинної частини, оборонних дерев'яних і земляних споруд, які змінювали своє розташування, що зумовило переміщення міського осередку з лівого берега (Старе Місто) на правий берег (Нове Місто). Цей краєвид творили також зони житлово-господарської забудови міщан, над якими вивижувалися руські церкви й монастирі, міська ратуша на Ринковій площі, а з 1610-х років – латинські кляштори й костьоли з особливим оборонним комплексами (Мури),. У цій історичній динаміці міського краєвиду важливу роль, як бачимо, відігравали церковні об'єкти: церкви, монастирі, кляштори, костьоли, кляшторні мури, кладовища, священницькі садиби (парохії).

В експлікації плану Вінниці, складеному для російської влади 1793 р. окремо виділяються кам'яні споруди римо-католицьких

монастирів, що домінували у міському краєвиді. З плану довідуємося й про деякі дані, що мають загальний інтерес. Там вказується, зокрема, що в будівлях колишнього єзуїтського кляштора на той час знаходилася польська гімназія, а у флігелях мешкали її вчителі. Називається й домініканський кляштор «з прибудовами» та капуцинський також «з прибудовами», й зазначається «при ньому сад, обнесений кам'яною огорожею». Ці будівлі та кам'яні укріплення довкола них чітко видно й на самих планах: вони займали значну, причому осередкову, частину міського простору.

На елементи й обриси міського краєвиду тривалий час впливали обставини міжнародно-політичного характеру, такі як татарські набіги, внаслідок яких відбувалося переміщення містотвірних оборонних споруд (замків) уздовж лівого берега Богу, а потім його перенесено на Замковий острів посеред Богу. На міський краєвид вплинуло й підпорядкування польській Короні українських земель, внаслідок чого в Новому Місті постали римо-католицькі кляштори з Мурами, які й задали панівні вертикальні домінанти в архітектурному краєвиді міста. У згадуваній вище люстрації Вінницького староства 1789 р. читаємо:

«Місто Вінниця лежить над річкою Богом, у якому є три римо-католицьких мурованих костьоли і дві дерев'яні грецько-уніятських церкви. Перший костюл – екс-єзуїтський порожній, який зазнав значної руїни, в якому колегіум, школи академічні утримуються. Другий костюл – вв. оо. домініканців, що стоїть у тій-таки лінії. Третій костюл, на другій стороні дороги, – вв. оо. Капуцинів... Ті всі три костьоли довкола мурами обведені. Церква перша під титулом С[вя]тих Господніх Кузьми і Дем'яна стоїть між костьолами домініканським [і капуцинським]. Друга, нижче над Богом з кляшториком панянок базиліянок. Третя парохіяльна під закладенням С[вя]тої Покрови минулого року згоріла. До юридики отців домініканців в місті є 15 халуп, мешканці яких дають чинш отцям домініканцям і місту нічого не вносять. До юридики вв. пп. Базиліянок халуп шість, з яких тому кляшторові послуги належать» [1, 47].

Від часу заснування Вінниці у ній споруджувалися руські дерев'яні церкви, довкола яких зосереджувалися відповідні елементи краєвиду (дзвіниці, цвинтарі, палісади й огорожі), загальний вигляд яких визначався як народною будівельною традицією, так правилами церковного будівництва. Привілей польського короля Владислава IV на заснування жіночого Благовіщенського (руського) монастиря прямо вказує на те, що споруди цього закладу в жодному разі не повинні піддажувати панівне становище Римо-католицької церкви, яке мало забезпечуватися фізично й візуально в міському краєвиді. Саме тому православні, а згодом уніїнські церкви Вінниці за висотою і за масштабом загальному вигляду помітно поступалися римо-католицьким костьолам, що височили над усім міським простором. Домінування римо-католицьких споруд над міським краєвидом Вінниці відзначають і сучасні польські дослідники. І. Водзяновська з цього приводу пише: «На тлі дерев'яного будівництва святинь, шкіл, адміністративних будинків чи домів

приватних в деяких містах вирізнялися кляштори. Найчастіше вони були єдиними мурованими будинками в місті. Це стосувалося в тому числі й неформальної столиці воєводства – Вінниці, де посеред дерев'яної забудови міста домінували будинки капуцинського, домініканського, а також єзуїтського ордену. Натомість у Брацлаві парохіяльні святині обох католицьких обрядів були дерев'яними» [10, 74 – 75].

Таким чином, характер міського краєвиду формувався не лише під впливом містобудівних традицій місцевої спільноти, але й залежав від статусу цієї спільноти. Панівний статус польської спільноти визначав домінантне місце її храмових споруд у міському краєвиді.

Треба відзначити, що на мінливість міського краєвиду впливали й конкретні обставини соціокультурного характеру. Скупчення жител і використання дерева в житловому, господарському й церковному будівництві несло в собі загрозу спалаху пожеж. Так було неодноразово і у Вінниці, коли вигорала значна частина міста й шкоди зазнавали навіть муровані кляшторні споруди, або горіли важливі церковні споруди руської громади, як, наприклад, церква Св. Покрови, що згоріла в пожежі 1786 року.

Визначальний вплив на панораму осередкової частини міста Вінниці мали й обставини соціополітичного характеру: його забудова середини XVIII ст. помітно відрізнялася від вигляду Нового Міста століття перед тим. Ще в першій чверті XVII ст. вона була всуціль дерев'яною. Згідно з архітектурною реконструкцією П. Ричкова засновник єзуїтського осередку (1611 р.) у Вінниці Валенти Калиновський розпорядився оточити єзуїтський «місійний дім» земляним валом та дерев'яним и острогом на кшталт невеличкого замочку і навіть виділив для нього дві гармати. 1619 р. вінницька місія перетворилася на резиденцію, в якій були відкриті навчальні класи нижчого рівня. З 1630 р. це вже був фактично колегіум з викладанням граматики, поезики й риторики, хоча офіційне визнання цього статусу відбулося лише 1642 р. Окрім виконання проповідницьких та навчальних обов'язків вінницькі єзуїти завідували місцевою католицькою парафією, тобто провадили богослужіння в місцевому фарному костьолі. Будівництво вінницького мурованого єзуїтського комплексу відбулося в 1631 – 1642 рр. Перед початком воєнних подій 1648 р. вже існували мур цього монастиря та мурований костьол [9, 8 – 12]. З 1624 р. у Вінниці оселилися ченці домініканці, споруди їхнього кляштора були спочатку також дерев'яними. Варто відзначити мінливість цього архітектурного краєвиду, пов'язану з пожежами (1613 р.) та масштабними руйнаціями в ході Визвольної війни. Відбудова Єзуїтського кляштору розпочалася лише 1664 р. [9, 15] Новий мурований домініканський костьол було закладено 1745 р.

Суттєвою складовою панорами Вінниці XVII ст. були будівлі Вознесенського чоловічого монастиря, заснованого 1616 р. Його локалізацію, хоч і наближено, простежив відомий подільський краєзнавець о. Іван Шипович. За словами сучасників подій 1651 р., монастир розташовувався «на горі», далі його територія йшла

«йшла до скелястого спуску». На його думку, південна сторона монастирських валів підходила, як він писав, «до Летичівської дороги, теперішньої Поштової вулиці». Східна ж сторона Вознесенського монастиря збігалася зі східною стороною пізніше заснованого Капуцинського кляштора [5, комент. І. Шиповича на с. 718]. Це означає, що цей кляштор, принаймні частиною, розташовувався на території Вознесенського монастиря.

Від останніх років панування Речі Посполитої й початку російського запанування на Брацлавщині до нас дійшли два важливих джерела, які дають можливість описати загальну панораму міста Вінниці кінця 1780-х років й з'ясувати місце в ній руських церков та їхніх парафіян. Йдеться передовсім про «Люстрацію староств і королівщин у Брацлавському воеводстві, що належать до Вінницького повіту, вчинену люстраторами 1789 р. й подану до Економічної комісії Коронного скарбу». Частиною її є люстрація Вінницького староства, в якій описано й місто Вінницю [1, 1–100]. Іншим документом, помічним у нашому дослідженні, став «Планъ города Винницы Брацлавской губернии» 1793 р., підписаний губернатором генерал-майором Федором Берхманом. Як видно з експлікації, при підготованні цього документа було використано план, виготовлений за часів колишнього старости, королівського небожа Станіслава Понятовського, складений на основі люстрації 1789 р., а запис про адміністративну приналежність відображає ще реальні Речі Посполитої, там записано, що місто «належить до воеводства Брацлавського». Ще однією прикметою цього роду є те, що в експлікації до плану, як і в люстраційному описі першими серед церковних споруд вказуються римо-католицькі кляштори (позиції А – D експлікації). В експлікації до плану Берхмана, як і в люстраційному описі, називаються три греко-унійні дерев'яні церкви. Тому є всі підстави вважати, що пропонований синтетичний опис відображатиме ситуацію за даними люстрації 1789 р., хоча у вигляді міста можна помітити й деталі, на які в люстрації не вказано, а, можливо, й зміни, що сталися за кілька років.

Вінниця у довжину довжина його простягалася на дві, завширшки мала півтори, а в околі – п'ять верст і розділялася на дві частини – Старе й Нове місто. У ній налічувалося мешканців обох статей 3742 особи. Центральним природним фактором який формував соціокультурний ландшафт міста Вінниці були річка Бог, розташовані на ньому острови й річечка Вінничка. Щодо загальних міських обширів, в експлікації плану відзначалося, що в околі земля, що належить до міста, простягається в довжину по річці Вінниці до чотирнадцяти, а в ширину до тринадцяти верст. Зовсім близько до міста підступали ліси, з яких мешканці міста, купуючи деревину, задовольняли потреби на будівництво й опалення. Це стосувалося й парафіян руських церков, що мешкали у Вінниці.

У документі знаходимо й згадки про осередки міського життя, щ були важливими також і для парафіян руських церков. До таких, зокрема, належить згадувана вище гребля з млинами, якою вони їздили молоти зерно, чи товкти просо, а також пилати дошки на тартаку. («На південь, нижче домініканського кляштора навпроти

села Старого Міста є гребля чи тама, протягнута через річку Бог, утримується значним коштом. На тій тамі троє млинів, будованих з дерева, покритих соломкою, вже старі, оспалі, потребують поправи. У першому, біля берега, 4 камені і ступ (?) 3, в другому, середньому, 3 камені і ступ (?) 3, третьому, останньому 3 камені і ступ (?) 3»). Знаходимо згадку й про міську ратушу: «В місті на ринку в лінії інших домів при дорозі, що йде до мосту, на розі ратуша, стара, оспала *per modum** заїжджої корчми», а також про те, що «на вулиці недалеко від лісу при тракці, що йде до Вишні», серед будинків шляхти «на розлогому пляцу нова мурована канцелярія почата і фундамент ... коштом ясновельможного князя старости міста того» [1, 99]. Імовірно цю будівлю зазначено на плані міста Вінниці 1811 р. неподалік сучасної водонапірної вежі: на цьому плані показано справді розлогий пляц і уписано в поясненні «будинки не закінчений, де має бути повітовий суд» [4, 1].

Навпроти колишнього єзуїтського монастиря на плані вказано місце ринку, де розташовувалися жидівські торгові ряди, заїзди, жидівські помешкання. Це район відомий під пізнішою назвою Єрусалимка. Про забудову ринкової площі читаємо в люстраційному описі 1789 р.: «Посередині ринку є дерев'яні крамниці жидів, що купецтвом займаються, у лінії на дві стіни, без симетрії й ладу власними коштом жидів збудовані, і при них хатки на помешкання, яких є загалом 56. Домів ринкових жидівських в місті Вінниці заїздних 53, не заїздних 27» [1, 100].

Про місце помешкання руських міщан ні люстрація 1789 р., на план генерала Берхмана не вказує. Люстратор називає хіба що їх загальне число разом з чиншовою шляхтою: «Християнських домів, як міщан, так і шляхти, з яких чиншу для старости йде, налічується загалом 79». Руські міщани та євреї мешкали також і на Заваллі, про що зазначено в люстрації: «На новому місті, що зветься Завалля, домів жидівських заїздних з меншими хатками 9 і християнських халуп 2» [1, 100]. Як бачимо, позначення *нове місто* тут вказує на нову зону розширення міста вже у XVIII ст. за вал, що обгороджував правобережне Нове Місто попереднього століття.

Міський краєвид Вінниці другої половини XVIII ст. лише обрисами природних пагорбів й високими будівлями римо-католицьких кляшторів нагадував де в чому обриси нинішнього міста. У переліку міських будинків згадано дома польської знаті Брацлавщини у секторі південь – південний захід від капуцинського кляштора. Однак конкретний вигляд цих будинків невідомий навіть у найзагальніших рисах.

Деякі дані про садиби панотців дають візитаційні акти 1763 – 1964 та 1790 – 1791 рр. (акти 1726 та 1730 – 1731 рр. відомостей про характер забудови священницьких садиб не містять). Садиба пароха церкви св. Георгія Великомученика була розташована між садибами селян: «Плебанія* зі своїми належностями за цвинтарем вище дерев великих берестів, що простягається огорожею до

* Подібна до (лат.).

* Плебанія – двір і господарство священника.

дороги, що з Вінниці йде, як з дерева велебних отців василіян, так і з нового дерева, коштом велебного отця пароха нинішнього хutorянського вінницького побудована. Та плебанія, і з иншого боку пасічисько, має свій обвід такий. Почавши від садка Баглая вздовж дороги Вінницької, яка тягнеться до Хижинців, і валу обкопаного, від нього впоперек до річки, річкою аж до ставка Василіянського, від того ставка вгору ярком понад ставки людські й вільшину аж до греблі Шпильової, знов від тієї греблі вгору горбком понад садок Баглаїв аж до шляху початкового, що з Хижинців до Вінниці йде» [2, 148 зв. – 149].

Візитаційний акт великохutorянської церкви 1790 р. доповнює ці відомості, вказуючи площу священницького пляцу та характер будівель на ньому: «пляцу буде повздовж разом з ліском ліктів королівських 810, ширини таких же ліктів 270. На тому плаці стоїть священницький житловий будинок з двох кімнат, комірчини й комори, з тесаного дерева чорного лісу в замки будований, по кроквах і латах сніпками пошитий. Шпихлір*, на захід мало що від другого помешкання пройшовши, з дерева чорного лісу збудований. Той весь плац довкола обкопаний. Резиденція житлова меншою частиною частоколом, більшою – хмизом обгороджена». Навпроти священницьких будинків розташовувалася школа, а неподалік від неї – це один священницький будинок, збудований панотцем Яном Стеткевичем [7, 23].

У візитаційному описі Свято-Покровської церкви 1764 р., виявленому нами в метричній книзі цієї церкви, зазначалося, що плебанія цієї церкви «недалеко від церкви через дорогу на пагорбі круглому, яка з давніх літ у володінні священників перебувала». Однак тодішній парох продав цю плебанію знатному церковному сановникові, «вельможному є[го]м[ос]теві кс[ьон]зові Виговському, брацлавському митрополичому офіціялові». Візитаційний опис підкреслює, що після цього плебанію було перебудовано «коштом вельможного його милости кс[ьонд]за офіціяла ліпше, як до того забудована». Далі опис деталізує цю відбудовану плебанію, її було «наполовину обгороджено палісадом, вирівняно, і на місці вирівняному тепер споруджено будинок належний з пекарнею, коморою, ґонтом наполовину побитий, наполовину соломою покритий, у згаданій вище старій плебанії, одним же коштом навпроти будинок опоряджений пишно із зеленою кахлевою піччю, двома коминками в покої і великим коминим в сінях, вгору вимурованим» [3, 108 зв.]. Для нас важливі ці подробиці для уявлення про характер міської забудови, однак привертає увагу, що і на садибі брацлавського офіціяла широко використовувалися як будівельний матеріал для покриття ґонт і солома.

Сам же парох Свято-Покровської церкви набув резиденцію у міщанина Василя Шевця між халупами Кирила Старого і Давида Прокопенка шляхом обміну й доплати:

«За фільварок свій, до першої плебанії належний, який стоїть за міським валом від П'ятничан, а той фільварок за суму нинішнього

* Шпихлір – комора для зернового хліба і борошна.

велебного отця пароха вибудований битих талярів вісімнадцять і на заміну до вище зазначеного будинка Василя Шевця велебний отець додав ще талярів битих вісім тому ж Василеві Шевцеві» [3, 109].

Подібний вигляд мав і церковний пляц, який належав парохам Свято-Кузьминської церкви. Спочатку це був пляц, розташований поблизу конвенту ченців капуцинів, там були розташовані й священницькі помешкання. Але 1773 року з відома консисторії панотець Гавриіл Крубович здійснив обмін з вінницьким підстаростою Габрієлем Порчинським. Нове місце плебанії, як зазначено у візитаційному описі, «лежить між дорогою від заходу, двориком вельм[ожного] Закшевського, обійстям уродженої Москвицької, прилягає до рову, що на схід, аж до річки Бог тягнеться». Неподалік лежав інший пляц, куплений парохом за власні гроші у шляхтича Павловського і працюючої Меланії Артемихи, вдови. Там же ж читаємо про розміри пляцу: «а того буде вздовж ліктів королівської міри сто сорок сім, шириною такої ж міри ліктів сто тридцять». І далі йде запис, що свідчить про забудову священницького пляцу: «На тому плацу стоїть будинок священницький з двох покоїв, стільки ж алькирів, пекарні, при сінях деревом липовим на підвалинах дубових, у слупи споруджений, сніпками ушитий; при вході до резиденції шопа зі стаєнкою, город для варива. Той увесь плац обгороджений хмизом» [7, 134].

Окреме місце в міському просторі посідав дівочий Благовіщенський василіянський монастир із церквою Благовіщення Діви Марії (візитаційний опис 1791 р. пише про церкву на честь *Zwiasowania Nayświętszey Panny Maryi*). Тут маємо справу із вже згадуваною проблемою: як саме називали її черниці, настоятель церкви: за руською церковною традицією чи за польською. На жаль, джерела, що були в нашому розпорядженні, не дають змоги відповісти на це питання, окрім записів прибулого візитатора, який записує її, як і решту церков на польський лад. Монастирські забудови, окрім власне церкви, включали житлову резиденцію для черниць із дванадцятьма келіями, трапезною, пекарнею, двома комірчинами з трьома виведеними вгору коминами. Резиденцію було покрито ґонтом, частину його на час візити частково було оновлено. Резиденцію обгороджено палями «при брамці з дашком спереду, нижче – плотом обгороджена».

Монастир розташовувався на одному плаці, на якому була церква, житлова резиденція, будинок священника, стаєнка, сад, юридика, яка мала десять халуп монастирських слуг. Як свідчить візитаційний опис, плац починається «від узвозу на північ прокладеного, прилягає до яру глибокого на захід, поперек від вулиці тягнеться при дворикі п. Грабовського, прилягає до двориків п. Корчинського, віце регента гр[одського] вінницького, обійстя шляхетного Шимона Постолювського, славет[ного] Григорія Кочуренка. А того плацу довжиною буде ліктів міри королівської сто дев'яносто два, ширини такої самої міри ліктів сто шістьдесят чотири» [37, 142 зв.]. Як бачимо, загальний вигляд василіянського жіночого монастиря дещо виділяється із загальної міської забудови бодай тим, що над нею височіє дерев'яна триверха церковця й

дзвіниця, а всередині огорожі видніють довгі монастирські келії. Вони були дерев'яними, покритими соломом і в такому вигляді проіснували аж до 1838 р., коли на місці старих 12 келій збудовано 10 нових дерев'яних келій під ґонтом й особливий будинок для начальниці монастиря та будинок для священника [6, 63]. Обгороджування палісадом і хмизом, як бачимо, було характерною ознакою часу.

Невід'ємною частиною вінницького міського краєвиду була Свято-Миколаївська церква із дзвіницею, що стояла на високому уступі над Богом на його лівому березі. Візитаційний опис 1791 р. подає стислі дані й про пляц плебанії й житлові забудови її священника. Вони розташовувалися неподалік церкви серед сільської за характером забудови Старого Міста, на схід від неї при дорозі, що вела до церкви з півдня. В документі зазначено розмір пляцу: «буде ж його вздовж 350 ліктів королівської міри, вшир 280 ліктів». На пляцу стояв будинок священницький з двох покоїв, комори, спіжарні* й гардеробу, з різного дерева старанністю теперішнього пароха побудований, в затилку якого розташовувався шпихлір, стодола, стайня, шопи, обори та інші господарські належні забудови. Весь плац був обгороджений частоколом.

Уявляючи за описами XVIII ст. тогочасний міський краєвид та розташування на ньому руських церков, слід брати до уваги, що Вінниця, за винятком осередкової частини Нового міста, загалом ще мало напіваграрний характер і включало городи й сади мешканців та невивагдливую забудову міщан (сраветних) та підданих (робочих). Садиби руського духовенства тяжіли за опорядженням до садиб дрібної шляхти. Навіть торговельно-ремісничє міщанське населення м. Вінниці займалося в 1770 – 1790-ті роки сільським господарством, а для населення передмість і пригородніх сіл землеробство було тоді основним заняттям [8, 139].

Завважмо ще одну рису тогочасного краєвиду. Довкола Старого Міста, Слобідки Дубицького, Педьків, Старих Хуторів, Замосту, та Тяжилова влітку зеленіли чималі шматки густих борів, що колись підступали до міста, і від яких збереглися гаї, ліски та поодинокі дерева, що стояли на межах, запусти порослі кущами, між якими звивалися річечки, сліди яких давно замулилися. Візитаційні описи церковних земель містять чимало згадок про них та тодішні топоніми, значення яких дотепер утрачені.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Центральний державний історичний архів України (Київ), фонд КМФ-15, оп. 3, спр. 308.
2. ЦДІАК. – Ф. 224. – Оп.2. – Спр. 165.
3. ЦДІАК. – Ф. 224. – Оп. 1. – Спр. 174.
4. Державний архів Вінницької області, ф.733., оп.96, спр. 623.
5. Л-топись Винницкаго капуцинскаго кляштора [Перекл, публ., комент І. Шиповича] // Подольскія епархіальныя вѣдомости. – 1902. – №32. – Часть неоффіціальная. – С. 705 – 735; №33. – С. 751 – 763.
6. Историко-статистическое описание Винницкаго женскаго монастыря, состоящаго въ мѣстечкѣ Браилово? Подольской епархіи // Подольскія

* Спіжарня – комірчина для продуктів (Словник Б. Грінченка).

- епархіальныя в?домости. – 1869. – №2. – Отд?ль второй, неофициальный. – С. 60 – 71.
7. Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник. – Книга СТП-234 «Генеральна візитація Вінницького та Вороновицького деканатів 1790 р.».
 8. Отамановский В. Д. Города Правобережной Украины под владычеством шляхетской Польши от середины XVII до конца XVIII века: Проблема возникновения и развития украинского феодального города. Историческое исследование. Дисс. на соиск. ученой степени доктора исторических наук. – Саратов, 1954. – Т. II. – 494, XV с.
 9. Ричков Петро. Архітектурний комплекс Товариства Ісуса у Вінниці // Вінницькі мури. Погляд крізь віки: Матеріали міжнародної наукової конференції «Єзуїтський комплекс у Вінниці крізь призму століть» 9 – 10 вересня 2010 р. – Вінниця, 2011. – С. 7 – 24.
 10. Wodzianowska Irena. Funkcjonowanie parafii greckokatolickich w województwie Białymostkim w przededniu II rozbioru Rzeczypospolitej / Irena Wodzianowska. Katedra Historii Europy Wschodniej, Katolicki Uniwersytet Lubelski // Електронний ресурс. [Режим доступу:] <http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/THist11/Wodzianowska.pdf>.

Лисий Анатолій

БРАЦЛАВЩИНА. 1711 РІК

В історії України є чимало важливих подій, про які відомо, по суті, тільки те, що вони відбулися. До них належить і згін населення з Правобережної України в Лівобережну, здійснений за наказом Петра I у 1711-1712 рр. Згадки про цю подію, що містяться в деяких працях, дають лише загальне уявлення про неї [1]. Ні слова не говориться про цю трагедію в томі «Вінницька область» із серії «Історія міст і сіл УРСР» [2], а також у двох виданнях нарисів з історії Вінниці [3].

Згін, про який ідеться в цій статті, мав свою передісторію. Після Полтави московські війська зайняли Правобережну Україну та безконтрольно розпоряджалися в Польщі. Пруський резидент у Польщі Лельгефель 10 грудня 1710 р. пише до свого короля, що «москалі роблять страшні безчинства на Поділлі: беруть хліб і сіно, не залишаючи селянинові ні крихти на прожиток, голодна смерть загрожувє через те і людям, і худобі». Цілком зрозуміло, що така господарка дуже допікала і поспільству, і козакам. І воно знову стало покладати свої надії на запорожців та Орлика» [4].

11 лютого 1711 р. Пилип Орлик розпочинає основну частину операції по визволенню Правобережжя і армія вирушає з Бендер. Татарська частина армії складалася з буджакської та білгородської орди (20-30 тисяч), на чолі якої стояв син кримського хана – султан Галга (калга-султан). Поляки (прихильники Станіслава I Лещинського, який опонував королю) виступили під командою київського воеводи Юзефа Потоцького. Запорожці йшли під командою Костя Гордієнка. Разом поляки і запорожці мали 6-7 тисяч людей [4]. В складі армії також була невелика кількість шведів (близько 30 старшин). Головнокомандуючим був Пилип Орлик, Карл XII деякий час супроводжував армію, після чого повернувся до Бендер.